

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2014, Αρ. 2 (2014)

Σύγχρονες αναζητήσεις της Ειδικής Αγωγής στην Ελλάδα: Πρακτικά 4ου Πανελληνίου Συνεδρίου Επιστημών Εκπαίδευσης

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

4^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Παιδείας
20-22 ΙΟΥΝΙΟΥ 2014

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

~~Παπαδόπουλος~~ Γιάννης

Πολυχρονόπουλου Σταυρούλα

~~Μπασιτά~~ Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Σχολικός εκφοβισμός. Οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις των μαθητών του Δημοτικού.

Μαρίνος Παρασκευόπουλος, Αγγελική Μπίλια,
Πηνελόπη Παρασκευοπούλου

doi: [10.12681/edusc.413](https://doi.org/10.12681/edusc.413)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παρασκευόπουλος Μ., Μπίλια Α., & Παρασκευοπούλου Π. (2016). Σχολικός εκφοβισμός. Οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις των μαθητών του Δημοτικού. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης*, 2014(2), 673–682. <https://doi.org/10.12681/edusc.413>

Σχολικός εκφοβισμός. Οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις των μαθητών του Δημοτικού.

Παρασκευόπουλος Μαρίνος
Σχολικός Σύμβουλος ΠΕ70, Msc, Phd
marpa@sch.gr

Μπίλια Αγγελική
Διευθύντρια, ΠΕ70, Msc
ampilia@sch.gr

Παρασκευοπούλου Πηνελόπη
Εκπαιδευτικός ΠΕ60, Msc
penelopepar@gmail.com

Περίληψη

Σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι η διερεύνηση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση και συγκεκριμένα ο τρόπος με τον οποίο οι μαθητές της Ε' και ΣΤ' τάξης του Δημοτικού σχολείου το προσλαμβάνουν. Μελετήθηκε πώς οργανώνεται και πώς δομείται η αναπαράσταση τους για το συγκεκριμένο φαινόμενο (bullying). Από τα ευρήματα της έρευνας, διαπιστώνουμε ότι τα στοιχεία «βία» και «φόβος» αναφέρονται συχνότερα από κάθε άλλο, ενώ γενικότερα στοιχεία όπως «βία, φόβος, ξύλο, επιθετικότητα, απειλή, νταήδες, τρόμος, ανασφάλεια, θυμός, λύπη, στενοχώρια», φανερώνουν την μίξη των συναισθημάτων των μαθητών απέναντι στο φαινόμενο, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύεται η ανάγκη οργανωμένης αντιμετώπισης του στο χώρο του σχολείου.

Λέξεις - Κλειδιά

Σχολικός Εκφοβισμός, Αναπαραστάσεις, bullying, Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση

Abstract

The purpose of this study is to investigate the phenomenon of bullying in primary education and in particular the way in which students of the fifth and sixth grade of elementary school engage him. Studied how organized and how they structured their representation about this phenomenon (bullying). From the research findings, we find that the evidence "violence" and "fear" refers more often than any other, and general information such as "violence, fear, aggression, threat, bullies, terror, insecurity, anger, sadness, heartache" reveal the mix of emotions of students towards the phenomenon, while highlights the need to tackle organized at school.

Keywords

Bullying, school intimidation, social representations, primary schools

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται σημαντική αύξηση εμφάνισης φαινομένων – κρουσμάτων ενδοσχολικής βίας στα σχολεία. Εκδηλώσεις σχολικού εκφοβισμού (bullying) αναφέρονται όλο και πιο συχνά τόσο από μαθητές αλλά και εκπαιδευτικούς και γονείς. Η πολυσύνθετη και πολύπλοκη δομή των παραγόντων που συντελούν και αλληλεπιδρούν στη σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα καθιστούν εξαιρετικά δύσκολη αλλά ταυτόχρονα και ενδιαφέρουσα την προσπάθεια

μελέτης του φαινομένου. Σε κοινωνικοψυχολογικό επίπεδο η γνώση του τρόπου που προσλαμβάνεται το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού από τα ίδια τα παιδιά θα οδηγήσει στη διαμόρφωση νέων βάσεων στην κοινωνική, παιδαγωγική και ψυχολογική αντιμετώπιση του φαινομένου, ενώ σε εκπαιδευτικό – παιδαγωγικό επίπεδο θα συνέβαλλε σημαντικά στο σχεδιασμό μιας εκπαιδευτικής πολιτικής προς την κατεύθυνση της αναγνώρισής του και της αντιμετώπισής του.

Οι συμμετέχοντες

Το δείγμα της έρευνας αποτελούν 534 μαθητές, ηλικίας 10-12 ετών, οι οποίοι φοιτούν στην Ε΄ 47% (251) και στην ΣΤ΄ 53% (283) τάξη του Δημοτικού σχολείου, σε ποσοστό 53,7% (287) είναι αγόρια και 46,3% (247) κορίτσια. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε Δημοτικά σχολεία της Δυτικής Αττικής, κατά το διάστημα από τον Σεπτέμβριο έως τον Δεκέμβριο του 2013. Η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου πραγματοποιήθηκε από τα παιδιά μέσα στις τάξεις που φοιτούν, κατά τη διάρκεια του ημερήσιου προγράμματός τους.

Περιεχόμενο και δομή της Αναπαράστασης του Σχολικού εκφοβισμού

Σύμφωνα με τη δομική προσέγγιση των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων, (Abric, 1995), αυτές συντίθενται από ένα σταθερό κεντρικό πυρήνα, που καθορίζει τη σημασία τους και την εσωτερική τους οργάνωση, και από ένα περιφερειακό σύστημα, που βρίσκεται σε άμεση σχέση με τον κεντρικό πυρήνα, ενώ σύμφωνα με τον Moliner (2002), οι κοινωνικές αναπαραστάσεις έχουν δυο διαστάσεις, την περιγραφική και τη συναισθηματική.

Α. Περιγραφική διάσταση

Περιεχόμενο της αναπαράστασης του «σχολικού εκφοβισμού»

Ζητήθηκε από τα παιδιά, να γράψουν τις δυο πρώτες λέξεις που τους έρχονταν στο μυαλό ακούγοντας τη λέξη «μπούλινγκ – σχολικός εκφοβισμός».

Στον Πίνακα 1 εγγράφονται, κατά φθίνουσα σειρά συχνότητας, οι λέξεις που οριοθετούν το περιεχόμενο της πρόσληψης των παιδιών για τη λέξη ερέθισμα.

Πίνακας 1. Συνολική συχνότητα παραγομένων λέξεων και μ. ο. κατάταξης (N=534)

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ	1^η επιλογή	2^η επιλογή	Σύνολο	Μ.Ο. ΚΑΤΑΤΑΞΗΣ
ΒΙΑ	102	44	146	1,30
ΦΟΒΟΣ	72	50	122	1,40
ΞΥΛΟ	66	18	84	1,21
ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ	24	26	50	1,52
ΚΑΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ	12	22	34	1,64
ΑΠΕΙΛΗ	20	10	30	1,33
ΝΤΑΝΔΕΣ	22	14	36	1,38
ΛΥΠΗ	8	18	26	1,69
ΚΑΚΙΑ	2	10	12	1,83
ΜΙΣΟΣ	6	14	20	1,7
ΑΠΑΡΑΔΕΚΤΟ	12	6	18	1,33
ΤΣΑΚΩΜΟΙ	12	6	18	1,33
ΒΡΙΣΙΕΣ	10	8	18	1,44

ΑΓΕΝΕΙΑ	8	8	16	1,5
ΕΚΒΙΑΣΜΟΣ	14	2	16	1,12
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ	6	4	10	1,4
ΚΟΡΟΙΔΙΑ	8	6	14	1,42
ΘΥΜΟΣ	4	10	14	1,71
ΕΚΦΟΒΙΣΜΟΣ	14	4	18	1,22
ΤΡΟΜΟΣ	12		12	1
ΔΥΣΑΡΕΣΤΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ	8	4	12	1,33
ΚΛΩΤΣΙΕΣ	4	8	12	1,66
ΚΑΚΟΠΟΙΗΣΗ	5		5	1
ΜΕΓΑΛΑ ΠΑΙΔΙΑ	5		5	1
ΚΑΚΗ ΑΝΑΤΡΟΦΗ	6	4	10	1,4
ΣΤΕΝΟΧΩΡΙΑ	4	6	10	1,6
ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΒΙΑ		10	10	2
ΑΝΩΡΙΜΟΤΗΤΑ	6		6	1
ΚΑΚΕΣ ΠΑΡΕΕΣ	6		6	1
ΜΑΓΚΑΣ	6		6	1
ΦΑΣΑΡΙΑ	6	2	8	1,25
ΜΠΟΥΝΙΕΣ	4	4	8	1,5
ΠΟΝΟΣ	4	4	8	1,5
ΑΓΑΝΑΚΤΗΣΗ		6	6	2
ΠΑΝΙΚΟΣ	4		4	1
ΣΥΜΜΟΡΙΕΣ	4		4	1
ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ	2	4	6	1,66
ΕΠΙΘΕΣΗ		6	6	2
ΕΚΝΕΥΡΙΣΜΟΣ		4	4	2
ΑΠΟΜΟΝΩΣΗ	4		4	1
ΑΜΟΡΦΩΣΙΑ		2	2	2
ΕΚΔΙΚΗΣΗ		2	2	2
ΕΧΘΡΙΚΟΤΗΤΑ		2	2	2
ΠΡΟΣΒΟΛΗ		2	2	2
ΦΑΣΙΣΜΟΣ		2	2	2

Από την επεξεργασία των δεδομένων, παρατηρούμε ότι οι ερωτώμενοι προσλαμβάνουν τον «σχολικό εκφοβισμό» με λέξεις οι οποίες κυρίως αφορούν σε:

- Στοιχεία τα οποία παραπέμπουν στα κύρια χαρακτηριστικά της εκδήλωσης του φαινομένου: *«βία, ξύλο, επιθετικότητα, κακή συμπεριφορά, απειλή, τσακωμοί, βρισιές, εκβιασμός, εκφοβισμός, κλωτσιές, κακοποίηση, σωματική βία, φασαρία, μπουνιές, επίθεση»*
- Στοιχεία που περιγράφουν αυτόν/ούς που ασκούν σχολικό εκφοβισμό: *«νταήδες, Παναγιώτης, μεγάλα παιδιά, μάγκας, συμμορίες»*

- Στοιχεία που επικεντρώνουν στο πλαίσιο που διαμορφώνει, παράγοντες που ευθύνονται για την παρουσία ενός «θύτη»: «κακή ανατροφή, ανωριμότητα, κακές παρέες, αμορφωσιά»
- Στοιχεία που περιγράφουν τα αρνητικά συναισθήματα που προκαλούνται σε κάποιον που υφίσταται – βιώνει καταστάσεις σχολικού εκφοβισμού: «φόβος, λύπη, τρόμος, δυσάρεστες καταστάσεις, στενοχώρια, πόνος, αγανάκτηση, πανικός, εκνευρισμός, απομόνωση, προσβολή, απαράδεκτο».
- Στοιχεία που συνδέουν την πρόσληψη των παιδιών για αυτόν που ασκεί σχολικό εκφοβισμό με τα συναισθήματα – κίνητρα που του αποδίδουν ως «θύτη»: «κακία, μισός, αγένεια, κοροϊδία, θύμος, εκδίκηση, εχθρικότητα».
- Στοιχεία που περιγράφουν ένα είδος ιδεολογικής – ανθρωπιστικής προσέγγισης – εξήγησης των παιδιών για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, «φασισμός, φασισμός», στην προσπάθεια τους να κατανοήσουν ένα τόσο σκληρό φαινόμενο.

Αναφορικά με την πρόσληψη του φαινομένου του «σχολικού εκφοβισμού» διαπιστώνουμε ότι η λέξη «βία» αναφέρεται περισσότερο από κάθε άλλη λέξη (146 φορές). Γενικότερα, οι λέξεις που περιγράφουν τα βασικά χαρακτηριστικά που τα παιδιά αποδίδουν στο φαινόμενο και συγκροτούν την έννοια του «μπουλινγκ» συγκεντρώνουν υψηλότερες συχνότητες. Συγκεκριμενοποιείται με αναφορές σε λέξεις όπως «βία, φόβος, ξύλο, επιθετικότητα, απειλή, νταήδες». Παρά το γεγονός ότι η συναισθηματική διάσταση της αναπαράστασης προσεγγίζεται σε επόμενο βήμα και υπάρχει ξεχωριστή ερώτηση γι αυτήν, τα παιδιά μέσα στην περιγραφική διάσταση της με πολύ υψηλή συχνότητα αναφοράς (122 φορές) εντάσσουν το στοιχείο του «φόβου».

Η ποικιλία των αναφορών των εκφράσεων και των χαρακτηριστικών που αποδίδονται στο «μπουλινγκ» αντικατοπτρίζουν σε μεγάλο βαθμό τις επιδράσεις, τις επιρροές και πιθανόν τα βιώματα που έχουν τα παιδιά, είτε ως «θύματα», είτε ως θεατές/παρατηρητές τέτοιων καταστάσεων. Ακόμα μέσα από την επιρροή που τα ΜΜΕ κυρίως ασκούν στα παιδιά, μέσα από την παρουσίαση των ειδήσεων και των διάφορων ενημερωτικών εκπομπών, από την ενημέρωση που έχουν σχετικά από το σχολικό ή το οικογενειακό τους περιβάλλον. Αποδίδουν και την πραγματική εμπειρία των παιδιών από τις σχέσεις τους με άλλους μαθητές στο σχολείο και στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο της γειτονιάς τους. Οι σαφείς και σκληρές αναφορές και τα συναισθήματα που δηλώνουν τα παιδιά για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού και της ενδοσχολικής βίας, δείχνουν ότι η αναπαράσταση τους έχει ξεκάθαρα αρνητικά προσανατολισμένη τοποθέτηση απέναντι στο φαινόμενο, αναφέρεται σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά ενώ ταυτόχρονα διαμορφώνεται παράλληλα με την εξέλιξη του φαινομένου τόσο στο χώρο, κυρίως, του σχολείου αλλά και του ευρύτερου κοινωνικού τους πλαισίου.

Δομή της αναπαράστασης

Σύμφωνα με το δομικό μοντέλο της αναπαράστασης (Vergès, 1996) τα στοιχεία που εμφανίζονται με υψηλή συχνότητα και χαμηλή σειρά κατάταξης αποτελούν τον *κεντρικό πυρήνα της αναπαράστασης*, ενώ τα στοιχεία με χαμηλή συχνότητα και υψηλή σειρά κατάταξης αποτελούν την *περιφέρεια της αναπαράστασης*. Τα υπόλοιπα στοιχεία της συσχέτισης, δηλαδή αυτά που εμφανίζονται με υψηλή συχνότητα και υψηλή σειρά κατάταξης ή χαμηλή συχνότητα και χαμηλή σειρά κατάταξης, αποτελούν τις ζώνες περιφέρειας στην αναπαράσταση και χαρακτηρίζονται ως δυναμικές ζώνες αλλαγής.

Διάγραμμα 1: Δομή της αναπαράστασης του «σχολικού εκφοβισμού» (N=534)

Το Διάγραμμα 1 απεικονίζει, σ' αυτή τη βάση, τη δομή της κοινωνικής αναπαράστασης των παιδιών για τον «σχολικό εκφοβισμό». (Υψηλή συχνότητα λέξεων > 10, Χαμηλή συχνότητα λέξεων ≤ 10. Υψηλή σειρά κατάταξης λέξεων > 1,41, Χαμηλή σειρά κατάταξης λέξεων ≤ 1,41)

Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο κεντρικός πυρήνας της αναπαράστασης αποτελείται από τις πιο συχνές απαντήσεις οι οποίες κατέχουν, επιπλέον, τις πρώτες θέσεις μεταξύ των δυο συνολικά επιλογών των συμμετεχόντων. Όσο για τα στοιχεία της περιφέρειας, αυτά βρίσκονται σε άμεση σχέση με τον πυρήνα -ο οποίος τα προσδιορίζει και καθορίζει τη σημασία τους-, προσδίδοντάς του συγκεκριμένες διαστάσεις και λεπτομέρειες.

Από την ανάγνωση του Διαγράμματος 1 παρατηρούμε ότι στον κεντρικό πυρήνα της αναπαράστασης των μαθητών για τον σχολικό εκφοβισμό, η λέξη που αναφέρεται

συχνότερα (146 φορές) είναι η λέξη «βία», η οποία μαζί με τις αναφορές «ξύλο, τσακωμοί» ορίζουν τα κύρια χαρακτηριστικά της πρόσληψης των παιδιών.

Τα στοιχεία «απειλή, εκφοβισμός, εκβιασμός», συμπληρώνουν την αντίληψη τους σχετικά με τον τρόπο που ασκείται το μπούλινγκ και προσδιορίζουν τη σκληρότητα του φαινομένου. Αυτοί δε που είναι τα κυρίαρχα πρόσωπα στην εκδήλωση του φαινομένου, προσδιορίζονται με τον όρο «νταήδες», το αντίστοιχο του «bully» που συναντάμε στην διεθνή βιβλιογραφία.

Οι αναφορές «φόβος, τρόμος», ως συναισθηματικά στοιχεία της αναπαράστασης, παρά το γεγονός ότι αναφερόμαστε στα περιγραφικά της χαρακτηριστικά, συναντώνται με πολύ υψηλή συχνότητα, (122 – 84 φορές) αντίστοιχα και φανερώνουν τον βαθμό στον οποίο το μπούλινγκ τα φέρνει σε δύσκολη θέση, τι τους προκαλεί και πόσο σημαντικά τα επηρεάζει.

Οι επιθετικοί προσδιορισμοί «δυσάρεστες καταστάσεις, απαράδεκτο», περιγράφουν την διάθεση των παιδιών να μην δεχτούν ένα τέτοιο φαινόμενο και την αντίληψή τους ότι πρόκειται για κάτι μη αποδεκτό, χωρίς όμως να περιλαμβάνεται κάτι – τουλάχιστον στον κεντρικό πυρήνα – που να εξηγεί / προτείνει πως αυτό μπορεί να γίνει. Ως κοινωνικό φαινόμενο στο σχολικό περιβάλλον, ο σχολικός εκφοβισμός είναι ένα φαινόμενο που για τον ελληνικό χώρο και για την Πρωτοβάθμια εκπαίδευση παρατηρείται τα τελευταία χρόνια, ώστε οι μαθητές να μην έχουν ολοκληρωμένη εικόνα και πιθανόν ερμηνεία του, αλλά ούτε υπάρχουν οργανωμένα προγράμματα παρέμβασης σε ανάλογα περιστατικά. Αναλογικά δεν έχουν υπάρξει προσαρμογές που χρειάζονται στα αναλυτικά προγράμματα και τις παιδαγωγικές πρακτικές.

Στα περιφερειακά περιγραφικά στοιχεία της αναπαράστασης, τα οποία συσχετίζονται με τα στοιχεία του κεντρικού πυρήνα, διακρίνουμε στοιχεία που συναντάμε και στον κεντρικό πυρήνα της αναπαράστασης και πιο συγκεκριμένα η έννοια, «βία» και «ξύλο» του κεντρικού πυρήνα προσδιορίζεται από τις αναφορές «σωματική βία, μπουνιές, επίθεση», ενώ οι αναφορές «εκδίκηση, εχθρικότητα, προσβολή», παραπέμπουν στα αρνητικά χαρακτηριστικά της έννοιας «απειλή» του κεντρικού πυρήνα.

Οι αναφορές «πόνος, αγανάκτηση, εκνευρισμός» ενισχύουν τα στοιχεία «δυσάρεστες καταστάσεις, απαράδεκτο» του κεντρικού πυρήνα, αναφορικά με το πώς νοιώθουν οι μαθητές. Τα στοιχεία «ρατσισμός, φασισμός» δείχνουν την προσπάθεια των παιδιών να ορίσουν «ιδεολογικά» το φαινόμενο στην κοινωνική του διάσταση εντάσσοντας το σε πλαίσια που περιέχουν τη βία ως δομικό τους χαρακτηριστικό, ενώ ταυτόχρονα προσπαθούν να δώσουν και μια ερμηνεία στο πού μπορεί να οφείλεται το μπούλινγκ και μια εξήγηση που δίνουν είναι το έλλειμμα παιδείας, με την αναφορά «αμορφωσιά».

Στις ζώνες περιφέρειας, οι αναφορές «μάγκας, συμμορίες, μεγάλα παιδιά, Παναγιώτης» προσδιορίζουν την αναφορά του κεντρικού πυρήνα «νταήδες» για τα χαρακτηριστικά αυτών που ασκούν μπούλινγκ στο σχολείο. Προφανώς η αναφορά συγκεκριμένου ονόματος έχει να κάνει με συγκεκριμένο άτομο/μαθητή που οι άλλοι μαθητές ορίζουν ως «θύτη».

Συναντάμε επίσης τις αναφορές «βρισιές, κλωτσιές, κακοποίηση, επιθετικότητα, κακή συμπεριφορά, φασαρία, πανικός» που προσδιορίζουν τη διάσταση «βία» και «ξύλο» του κεντρικού πυρήνα, ενώ οι αναφορές «λύπη, μίσος, κακία, αγένεια, κοροϊδία, θυμός» ερμηνεύουν τη διάσταση των στοιχείων «απειλή» και «φόβος».

Εμφανίζονται επίσης τα στοιχεία «ανωριμότητα, κακή ανατροφή, κακές παρέες, απομόνωση» που συνοψίζουν την αντίληψη των παιδιών σε μια ερμηνευτική προσέγγιση σχετικά με το τι ευθύνεται ώστε κάποιος να οδηγηθεί στην υιοθέτηση τέτοιων τρόπων συμπεριφοράς απέναντι σε άλλους. Μάλιστα συμπεριλαμβάνει

αρκετές διαφορετικές διαστάσεις. Η «κακή ανατροφή» θα μπορούσε να συσχετισθεί με τον τρόπο λειτουργίας της οικογένειας του «θύτη», οι «κακές παρέες» και η «απομόνωση» αντανακλούν στο περιβάλλον της ομάδας στην οποία επιλέγει να είναι ενταγμένος ή όχι και την υιοθέτηση των κανόνων της, ενώ η «ανωριμότητα» πέρα από τις επιδράσεις που αφορούν στην επιρροή από εξωτερικούς παράγοντες, περιλαμβάνει και τη δυναμική της δικής του προσωπικότητας.

Η αναπαράσταση των παιδιών για τον σχολικό εκφοβισμό βρίσκεται σε φάση διαμόρφωσης και μεταλλαγής, ενώ ταυτόχρονα προβάλλει η δυναμική αλλαγή που συντελείται στο κοινωνικό πεδίο αλλά και στο χώρο της εκπαίδευσης με αφορμή την παρατηρούμενη αύξηση των φαινομένων ενδοσχολικής βίας στο σχολείο. Στο πλαίσιο αυτό, τα στοιχεία των «ζωνών αλλαγής», αποτελούν στοιχεία «...μιας δυνητικά αποσταθεροποιητικής ζώνης, πηγή αλλαγής» (Verges, 1996, σ.233), που παρακολουθούν την εξέλιξη του φαινομένου.

Β. Συναισθηματική διάσταση

Περιεχόμενο της αναπαράστασης του σχολικού εκφοβισμού

Από τα παιδιά ζητήθηκε να γράψουν δυο λέξεις που να εκφράζουν τα συναισθήματα που νιώθουν για τον «σχολικό εκφοβισμό».

Στον Πίνακα 2 εγγράφονται, κατά φθίνουσα σειρά συχνότητας, οι 25 λέξεις που οριοθετούν το συναισθηματικό περιεχόμενο της πρόσληψης των παιδιών για τη λέξη ερέθισμα «σχολικός εκφοβισμός».

Πίνακας 2. Συνολική συχνότητα παραγομένων λέξεων και μ. ο. κατάταξης (N=534)

ΣΤΟΙΧΕΙΑ	1^η	2^η	Σύνολο	Μ.Ο.
ΦΟΒΟΣ	204	62	266	1,23
ΛΥΠΗ	84	88	172	1,51
ΑΣΧΗΜΑ	38	20	68	1,14
ΘΥΜΟΣ	48	20	68	1,29
ΣΤΕΝΟΧΩΡΙΑ	14	18	32	1,56
ΤΡΟΜΟΣ	8	22	30	1,73
ΛΥΠΑΜΑΙ ΤΑ ΘΥΜΑΤΑ	4	8	12	1,66
ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ	12	12	24	1,5
ΑΔΙΚΙΑ	12	6	18	1,33
ΑΠΕΧΘΕΙΑ	10	8	18	1,44
ΑΓΧΟΣ	6	10	16	1,62
ΑΠΕΙΛΗ	4	10	14	1,71
ΝΤΡΟΠΗ	4	8	12	1,66
ΠΟΝΟΣ	8	4	12	1,33
ΚΑΚΙΑ	6	4	10	1,4
ΒΙΑ	2	6	8	1,75
ΕΚΝΕΥΡΙΣΜΟΣ	4	4	8	1,5
ΧΑΡΑ ΓΙΑΤΙ ΠΑΙΖΩ ΞΥΛΟ	5	1	6	1,16
ΑΝΤΙΠΑΘΩ ΟΣΟΥΣ ΤΟ	4	7	11	1,64
ΑΠΟΓΟΗΤΕΥΣΗ	6		6	1
ΠΑΝΙΚΟΣ	2	4	6	1,66

ΑΠΕΛΠΙΣΙΑ	2		2	1
ΜΟΝΑΞΙΑ		2	2	2
ΠΡΟΣΕΚΤΙΚΗ		2	2	2
ΣΥΚΟΦΑΝΤΙΑ	2		2	1

Από την ανάγνωση του Πίνακα 2 παρατηρούμε ότι οι ερωτώμενοι περιγράφουν τα συναισθήματα τους για τον σχολικό εκφοβισμό με λέξεις οι οποίες παραπέμπουν σε:

- Συναισθήματα προς τα «θύματα» του μπουλινγκ: *λύπη, στενοχώρια, λυπάμαι τα θύματα,*
- Συναισθήματα προς τους «θύτες» του μπουλινγκ: *θυμός, απέχθεια, ντροπή, εκνευρισμό, αντιπαθώ όσους το κάνουν,*
- Συναισθήματα που αποδίδουν – συσχετίζουν άμεσα με το μπουλινγκ και το προσδιορίζουν ως φαινόμενο: *φόβος τρόμος, απειλή, συκοφαντία, πανικός απελπισία, μοναξιά, αδικία, άγχος, άσχημα, προσεκτική.*

Αναφορικά με τη συναισθηματική διάσταση της πρόσληψης του «σχολικού εκφοβισμού» διαπιστώνεται ότι η λέξη «φόβος» αναφέρεται περισσότερο από κάθε άλλη λέξη (266 φορές), ενώ αξιοσημείωτο είναι ότι η ίδια λέξη συναντάται και στην περιγραφική διάσταση της αναπαράστασης των μαθητών (122 φορές). Στο ίδιο πλαίσιο οι αναφορές «τρόμος, ανασφάλεια, θυμός, λύπη, στενοχώρια» συγκεκριμενοποιούν την έννοια του «φόβου» αφενός και επίσης φανερώνουν την μίξη των συναισθημάτων των μαθητών απέναντι του.

Υπάρχει ποικιλία αναφορών και χαρακτηριστικών που περιγράφουν τι νοιώθουν οι μαθητές για το «bullying» τα οποία περιγράφουν τα πραγματικά τους συναισθήματα από τις εμπειρίες τους και την ενημέρωσή τους και προφανώς δηλώνουν τον βαθμό και τη σημασία επίδρασης του φαινομένου για τον ψυχισμό τους.

Δομή της αναπαράστασης

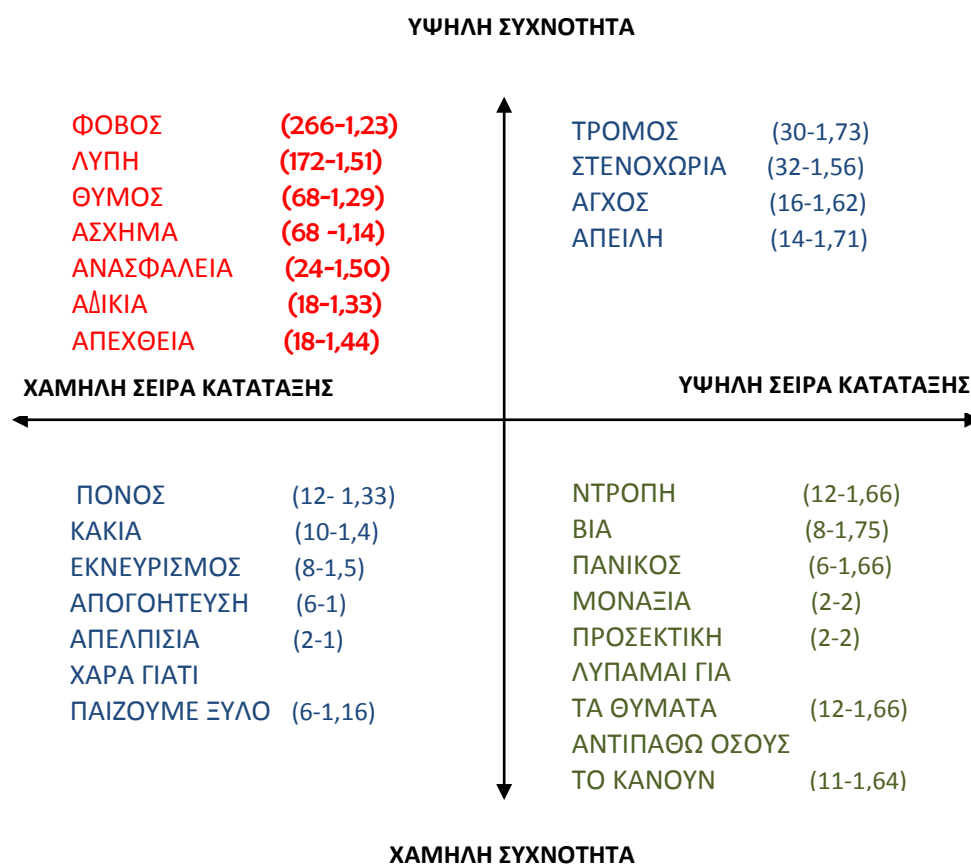
Σύμφωνα με το δομικό μοντέλο της αναπαράστασης (Vergès, 1996) τα στοιχεία που εμφανίζονται με υψηλή συχνότητα και χαμηλή σειρά κατάταξης αποτελούν τον *κεντρικό πυρήνα της αναπαράστασης*, ενώ τα στοιχεία με χαμηλή συχνότητα και υψηλή σειρά κατάταξης αποτελούν την *περιφέρεια της αναπαράστασης*.

Τα υπόλοιπα στοιχεία της συσχέτισης, δηλαδή αυτά που εμφανίζονται με υψηλή συχνότητα και υψηλή σειρά κατάταξης ή χαμηλή συχνότητα και χαμηλή σειρά κατάταξης, αποτελούν τις ζώνες περιφέρειας στην αναπαράσταση και χαρακτηρίζονται ως δυναμικές ζώνες αλλαγής. Το Διάγραμμα 2 απεικονίζει, σ' αυτή τη βάση, τη δομή της κοινωνικής αναπαράστασης των παιδιών για τον «σχολικό εκφοβισμό».

Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο *κεντρικός πυρήνας της αναπαράστασης* αποτελείται από τις πιο συχνές απαντήσεις οι οποίες κατέχουν, επιπλέον, τις πρώτες θέσεις μεταξύ των δυο συνολικά επιλογών των συμμετεχόντων. Όσο για τα στοιχεία της περιφέρειας, αυτά βρίσκονται σε άμεση σχέση με τον πυρήνα -ο οποίος τα προσδιορίζει και καθορίζει τη σημασία τους-, προσδίδοντάς του συγκεκριμένες διαστάσεις και λεπτομέρειες.

Από την ανάγνωση του Διαγράμματος 2 παρατηρούμε ότι στον κεντρικό πυρήνα της συναισθηματικής διάστασης της αναπαράστασης των μαθητών για τον σχολικό εκφοβισμό, η λέξη που αναφέρεται συχνότερα (266 φορές) είναι η λέξη «φόβος», η οποία μαζί με τις αναφορές «λύπη, θυμός, άσχημα, απέχθεια, αδικία, ανασφάλεια» ορίζουν τα κύρια συναισθήματα της πρόσληψης των παιδιών και εκφράζουν και το πώς το βιώνουν τα ίδια «*ανασφάλεια, άσχημα*» και την αντίθεση τους «*απέχθεια, θυμός*» αλλά και τοποθετούνται σχετικά με αυτούς που το υφίστανται «*λύπη, αδικία*».

Διάγραμμα 2: Δομή της συναισθηματικής διάστασης της αναπαράστασης του «σχολικού εκφοβισμού» (N=534)

Στα περιφερειακά περιγραφικά στοιχεία της αναπαράστασης, τα οποία συσχετίζονται με τα στοιχεία του κεντρικού πυρήνα, διακρίνουμε στοιχεία που συναντάμε και στον κεντρικό πυρήνα της αναπαράστασης και πιο συγκεκριμένα η έννοια, «λύπη» και «αδικία» του κεντρικού πυρήνα προσδιορίζεται από την αναφορά «λυπάμαι τα θύματα», ενώ οι αναφορές «πανικός, βία, προσεκτική», παραπέμπουν στην ανάλυση των χαρακτηριστικών της έννοιας «φόβος» του κεντρικού πυρήνα. Η αναφορά «ντροπή» ενισχύει τα στοιχεία «θυμός, άσχημα» του κεντρικού πυρήνα, αναφορικά με το πώς νοιώθουν οι μαθητές. Τα στοιχεία «μοναξιά» και «αντιπαθώ όσους το κάνουν» ερμηνεύουν αντίστοιχα τις αναφορές «ανασφάλεια» και «απέχθεια» του κεντρικού πυρήνα.

Στις ζώνες περιφέρειας, οι αναφορές «στενοχώρια, άγχος, πόνος» προσδιορίζουν την αναφορά του κεντρικού πυρήνα «λύπη» σχετικά με τα συναισθήματα που προκαλεί το μπουλινγκ στο σχολείο. Η βασική αναφορά «φόβος» του κεντρικού πυρήνα προσδιορίζεται από μια επίσης ισχυρή έννοια όπως είναι ο «τρόμος» και «κακία».

Συναντάμε επίσης τις αναφορές «απελπισία, απειλή, απογοήτευση» που προσδιορίζουν τη διάσταση «άσχημα - ανασφάλεια» του κεντρικού πυρήνα, ενώ οι αναφορές «εκνευρισμός, συκοφαντία» ερμηνεύουν τη διάσταση των στοιχείων «απέχθεια, θυμός» και «αδικία».

Εμφανίζεται επίσης (μόνο 6 φορές) το στοιχείο «χαρά γιατί παίζω ξύλο» που σε συνδυασμό με τις αναφορές «φασισμός, ρατσισμός» της περιγραφικής διάστασης της αναπαράστασης για το σχολικό εκφοβισμό, προσδιορίζουν το τμήμα εκείνο των

παιδιών που αποδέχονται αυτή την αντίληψη και ικανοποιούνται από την έκφρασή της με βίαιο τρόπο μέσα στο χώρο του σχολείου. Είναι βέβαια σημαντικό ότι η συχνότητα εμφάνισης είναι πολύ μικρή (μόνο 6 φορές) αλλά αξιοσημείωτο ότι δηλώνεται ευθαρσώς.

Η βαθύτερη κατανόηση του τρόπου με τον οποίο τα παιδιά προσλαμβάνουν τον «σχολικό εκφοβισμό» δημιουργεί τις προϋποθέσεις αφενός για την αποδόμηση τέτοιου είδους αντιλήψεων και πρακτικών στο χώρο του σχολείου και αφετέρου για την προώθηση και τον σχεδιασμό κατάλληλων προγραμμάτων που θα απαντούν στο φαινόμενο και θα εξασφαλίζουν την χωρίς εμπόδια πρόσβαση των μαθητών στο σχολείο.

Βιβλιογραφία

Abric, J., (1995). Η πειραματική μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Στο Στ. Παπαστάμου, Α. Μαντόγλου (Επιμ.), Κοινωνικές Αναπαραστάσεις. Αθήνα: Οδυσσέας, σσ. 223-239.

Doise, W., (2005). Η εξήγηση στην Κοινωνική Ψυχολογία. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Jodelet, D., (1995). Κοινωνική αναπαράσταση: φαινόμενα, έννοια και θεωρία. Στο Στ. Παπαστάμου, Α. Μαντόγλου (Επιμ.), Κοινωνικές Αναπαραστάσεις. Αθήνα: Οδυσσέας, σσ. 124-162.

Moliner, P., Rateau, P., Cohen-Scali, V., (2002). Les representations sociales, Pratiques des études de terrain, Presses Universitaires de Rennes.

Moscovici, S., (2001). “Why a Theory of Social Representations?” Στο Kay Deaux, Gina Philogene (Eds.), Representations of the Social. Bridging Theoretical Traditions. Oxford: Blackwell publishers, pp. 8-36.

Verges, P., (1996). Προσέγγιση του κεντρικού πυρήνα: ποσοτικές και δομικές ιδιότητες. Στο Ι. Κατερέλος, (Επιμ.), Δυναμική των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Αθήνα: Οδυσσέας, σσ. 231-248.

Olweus, D. (2004) The Olweus Bullying Prevention Programme: design and implementation issues and a new national initiative in Norway. In P. K. Smith, D. Pepler and K. Rigby (Eds) *Bullying in schools. How Successful Can Interventions Be?* Cambridge: Cambridge University Press.

Olweus, D. (2007). *Bullying Prevention Program, Olweus Bullying Questionnaire- Standard School Report*. U.S.A: Hazelden- PDA

Olweus, D. (2007). *What is bullying*. www.olweusbullyingpreventionprogram.com

Olweus, D. (2009): Εκφοβισμός και βία στο σχολείο: Τι γνωρίζουμε και τι μπορούμε να κάνουμε, Έκδοση Εταιρείας Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου. (Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.), Αθήνα.

Rigby, K. (2008a) *Σχολικός Εκφοβισμός. Σύγχρονες απόψεις*. Αθήνα: Τόπος.

Rigby, K. (2008b) *Children and Bullying*. Victoria: Blackwell Publishing.

